

Dr. Marko Uršič
Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani

Tri predavanja

O sencah

I. O sencah idej

10. decembra 2013

II. O sencah teles

17. decembra 2013

III. O sencah svetov

20. januarja 2014

V Štihovi dvorani

Cankarjevega doma ob 19h

III. O sencah svetov

1. Galileo Galilei: sence gorá na Luni
2. odprave *Apollo* in “Zemljin vzhod” (*Earthrise*)
3. David Deutsch: kvantne sence drugih vesolij
4. senčni svetovi moderne umetnosti, trije primeri:
 - Marcel Duchamp
 - Giorgio de Chirico
 - Andy Warhol
5. presvetljene sence virtualnega sveta (Jean Baudrillard)
6. *Hvalnica senci* (Jun’ichirō Tanizaki).

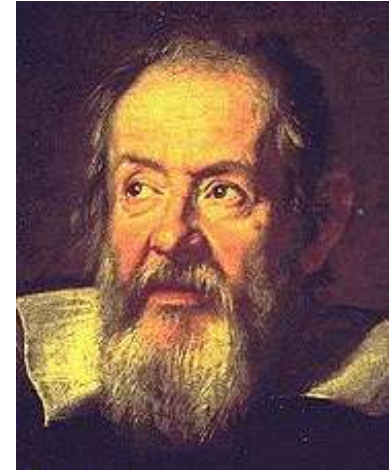

senca Edwina Aldrina na Luni,
Apollo 11, 20. julija 1969
(Foto: NASA, s spleta)

Galileo Galilei (1564-1642)

... je odkril “reči, ki jih nikoli prej niso videli, in misli, ki jih nikoli prej niso mislili...”

(Alexandre Koyré, *Od sklenjenega sveta do neskončnega univerzuma*, 1957, prev. Božidar Kante, 1988).

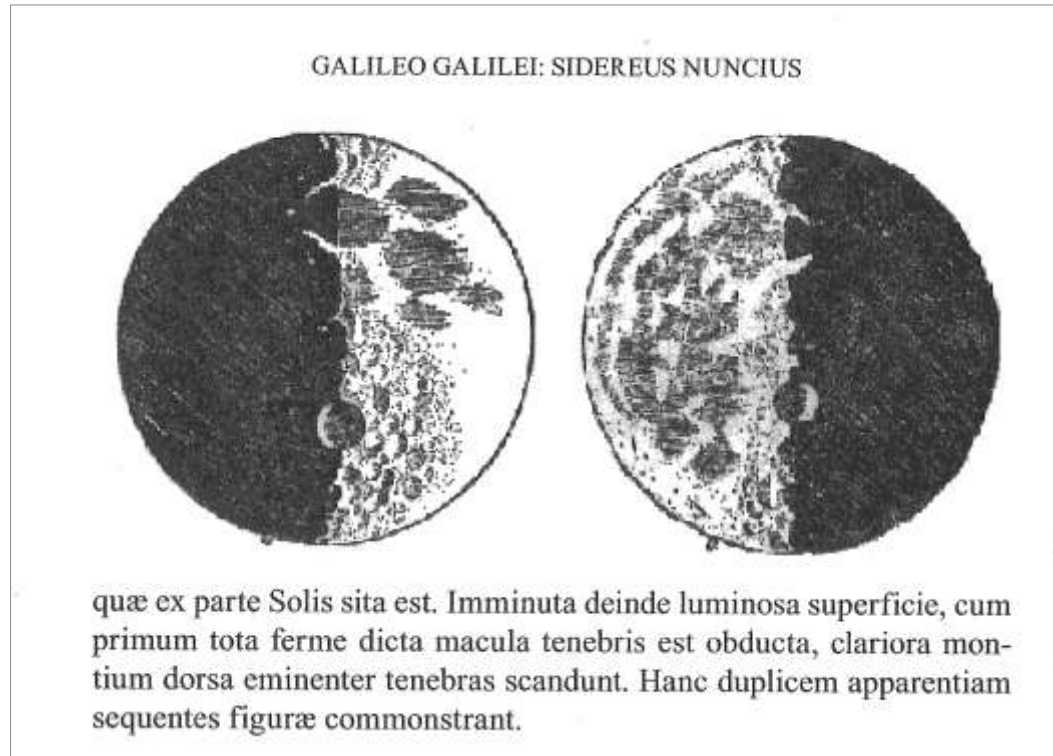

Vesoljska sonda *Galileo* je v času 1995–2003 krožila okrog Jupitru in od blizu poslikala njegove številne lune; *na sliki*: Jupiter in Io (vir: NASA).

Galilejev *perspicillum* (1609/10)

Galilejev *Sidereus nuncius* (“Zvezdni glasnik”, 1610), prva “zvezdna novica”: odkritje gorá in dolin na Luni

- “Večkratno opazovanje teh madežev me je pripeljalo do sklepa, da zagotovo vemo, da površina Lune ni gladka, enakomerna in popolnoma okrogla, kot je o njej in o drugih nebesnih telesih menila velika množica filozofov, ampak je, nasprotno, neenakomerna, neravna in polna vdolbin in izboklin, enako kot površina same Zemlje, ki jo tu in tam ločujejo gorske verige in globoke doline” (slov. prev. Matej Hriberšek, 2007, str. 99).

Gore in doline na Luni, podobno kot na Zemlji

Krater Hiparh (zgoraj desno), premer 150 km, globina 3300 m, ob sončnem vzhodu na Luni, blizu "terminatorja", tj. meje med svetlobo in senco, med Luninim dnevom in nočjo (foto NASA)

- Galilej: "Podoben pogled se nam ponuja na Zemlji okoli sončnega vzhoda, ko gledamo, kako se doline še ne kopljejo v Soncu, gore, ki jih obdajajo na Soncu nasprotni strani, pa že žarijo v bleščavi; in kakor se sence zemeljskih globeli zmanjšujejo, ko se Sonce dviga, tako tudi ti lunarni madeži izgubljajo svojo temnost, ko se osvetljena stran veča" (*Zvezdni glasnik*, str. 101).

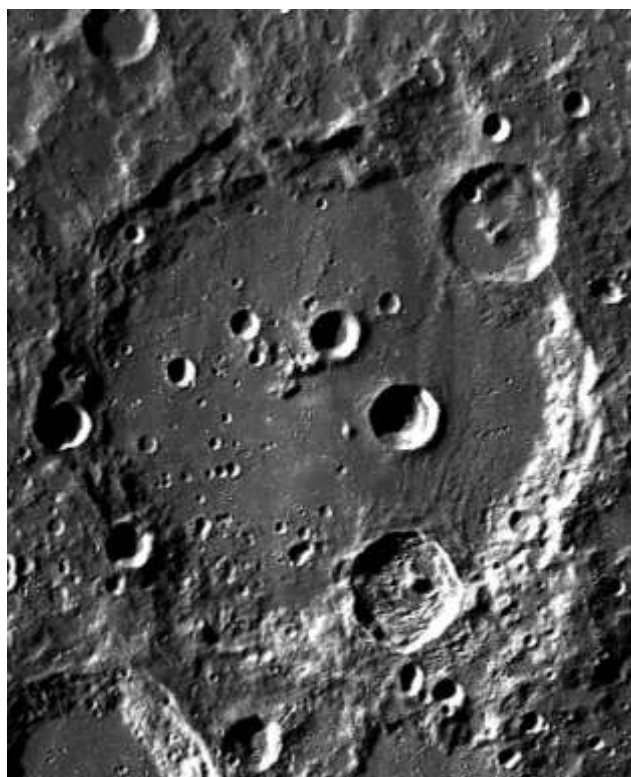
“Kristalinična luna” kot simbol Marije Device

(povzemam iz knjige: **Eileen Reeves**, *Painting the Heavens, Art and science in the age of Galileo*, Princeton, 1997)

- “Na nebu se je prikazalo veliko znamenje: žena, ogrnjena s soncem, in luna pod njenimi nogami, na njeni glavi pa venec dvanajstih zvezd.” (*Raz 12, 1*)

Francisco Pacheco,
Inmaculada con Miguel Cid,
katedrala v Sevilli, 1619

Krater Clavius, premer 225 km,
globina 3500 m; v njem so številni
manjši kraterji (foto: NASA)

Lodovico Cigoli, *Immacolata*,
Santa Maria Maggiore
v Rimu, 1610-12

Medsebojno “odsevanje” Lune in Zemlje

Foto: Bob King, 2013
(s spleta, izrez).

- Galilej v *Zvezdnem glasniku* (1610): “Kaj je pri tem tako zelo nenavadno? Z enako hvaležno vzajemno izmenjavo Zemlja Luni vrača enako osvetljavo, kakršno v najbolj trdi nočni temini skoraj ves čas tudi sama prejema od Lune” (str. 117).
- ... in v *Dialogu o dveh glavnih sistemih sveta* (1632): “to, kar pri opazovanju Luninih men vidijo prebivalci Zemlje, bi videli tudi tisti, ki bi na Luni opazovali Zemljo, le da v obratnem zaporedju” (prev. Mojca Mihelič, str. 67).

... s tem, da je Zemlja z Lune dejansko videti ~ 4x večja.
(Spodnji niz so ilustracije, avtor: Bob King, s spleta).

“Zemljin vzhod” (*Earthrise*)

Earthrise, posnet na odpravi *Apollo 11* z ladje *Columbia*, ki je krožila v Lunini orbiti z astronautom Michaelom Collinsom, medtem ko sta Neil Armstrong in Edwin “Buzz” Aldrin z modulom *Eagle* (Orel) kot prva človeka pristala na Luni, 20. julija 1969

- Astronavt Joseph P. Allen: “Med vsemi tistimi *pro et contra* argumenti, zakaj bi šli na Luno, ni nihče predlagal, da moramo to storiti zato, da bi z nje pogledali na Zemljo – a morda je to dejansko najbolj pomemben razlog.”
(Iz knjige: Frank White, *The Overview Effect*, 1998, str. 215).

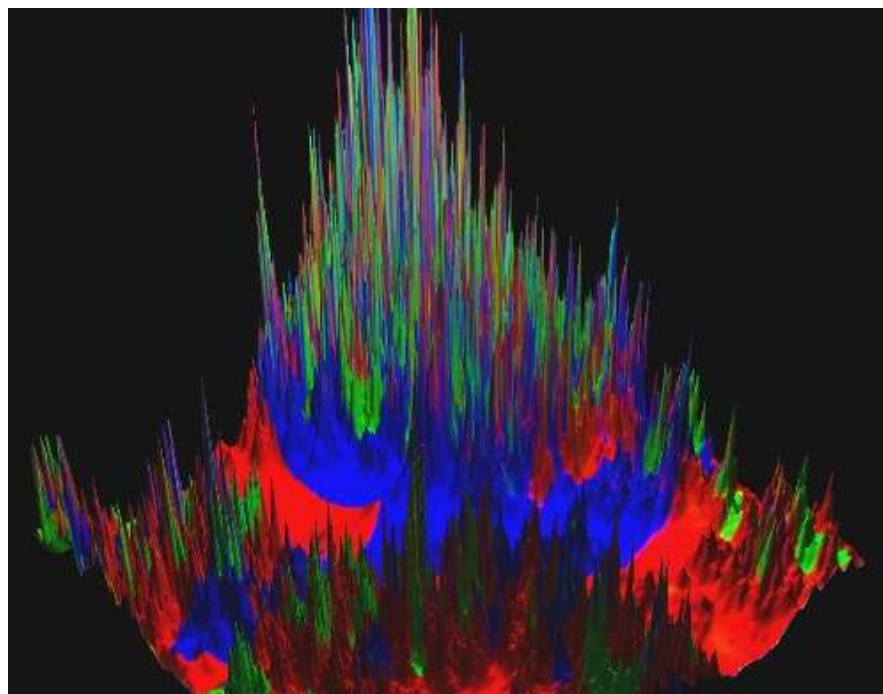

**David
Deutsch**
(1953–)

Kvantne sence drugih vesolij
(knjiga *The Fabric of Reality*, 1997)

Schrödingerjeva mačka naj bi v teoriji kvantnega multiverzuma *resnično* obstajala v *dveh* (in več) svetovih: v enem živa, v drugem mrtva ...
(risba: Chubas, s spleta)

Računalniška simulacija kvantnega multiverzuma: vsaka konica na tem 3D-grafu bi ustrezala enemu univerzumu, tj. enemu vesolju! (slika s spleta)

Senčni fotoni kot “nesporni dokaz” realnosti multiverzuma

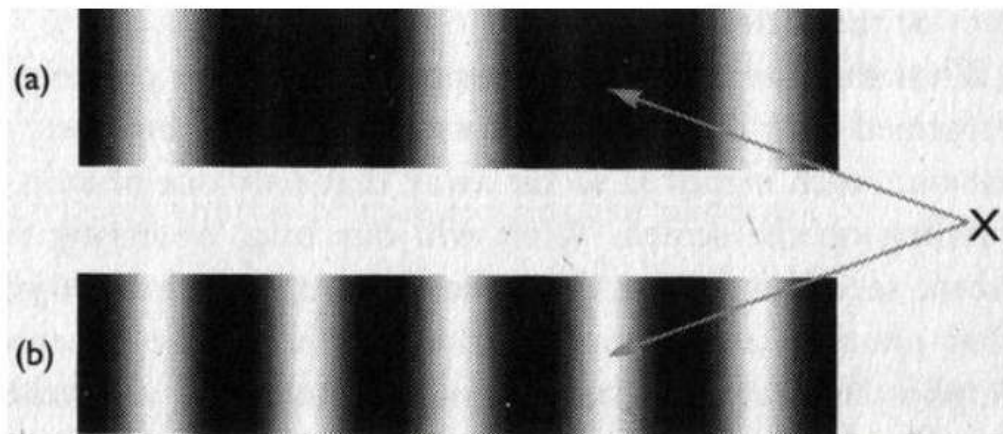
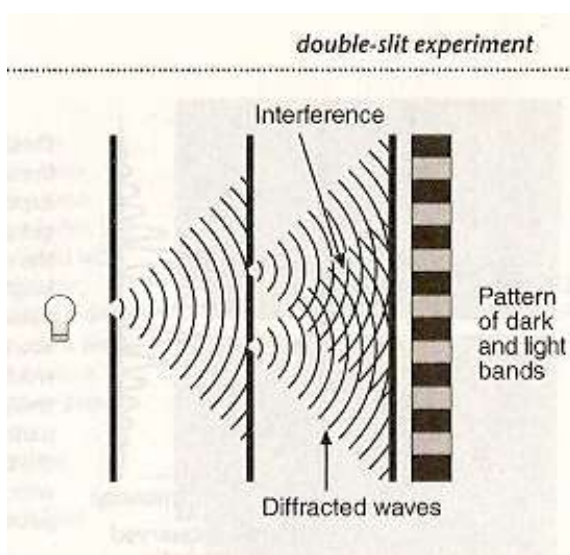

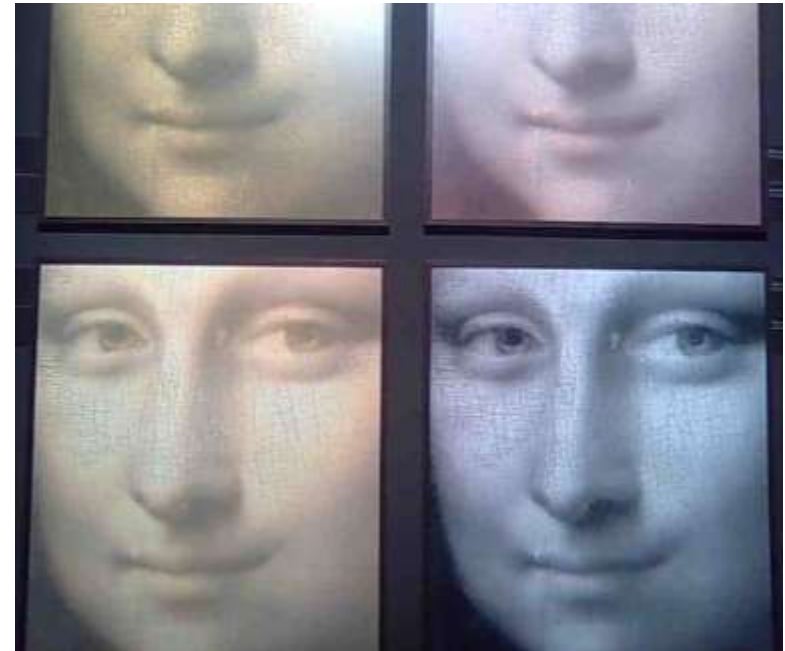
FIGURE 2.7 The shadows cast by a barrier containing (a) four and (b) two straight, parallel slits.

Zgornja risba je iz knjige: David Deutsch, *The Fabric of Reality*, 1997

- “Kajti, če se fotoni ne razcepijo v fragmente in če niso preusmerjeni z drugimi fotoni, kaj pa jih preusmeri? Takrat ko leti en sam foton skozi aparat, le kaj prihaja skozi druge reže, da interferira z njim?» (David Deutsch, 1997, str. 43).
- “... zdi se, da fotoni prihajajo iz dveh vrst, ki ju bom provizorično imenoval *opazni* <*tangible*, dob. otipljivi> fotoni in *senčni* fotoni <*shadow photons*>. Opazni fotoni so tisti, ki jih lahko vidimo ali zaznamo <*detect*> z instrumenti, medtem ko so senčni fotoni neopazni (nevidni) – zaznamo jih lahko samo indirektno na opaznih fotonih. [... Toda] videli bomo, da ni nobene intrinzične razlike med opaznimi in senčnimi fotoni: vsak foton je opazen v enem vesolju <*universe*> in neopazen v vseh drugih vzporednih vesoljih ...” (*ibid.*, 43–44).

Multiverzum in dvojniki (replike, sence ...)

- “Interferenčni eksperimenti z enim samim delcem, ki sem jih opisal, nam kažejo, da multiverzum obstaja in da vsebuje mnoge dvojnike <counterparts> vsakega delca v opaznem univerzumu” (David Deutsch, *ibid.*, 46).

“... in medtem ko sem to pisal, so pisale tudi trume senčnih Davidov” (*ibid.*, 53). – Kdo lahko to zares verjame?

Zavest je »multiverzalna«, »mnogosenčna« ...

Martin Lewis, *Ples senc*, risba, sredi 20. st. (s spleta)

Sence, dvojniki
iz drugih svetov
mi vračajo vprašanje
v ta, moj, naš svet:
Kdo sem jaz?

M. C. Escher, *Drugi svet II*,
litografija, 1947

Multiverzum: od moderne znanosti k umetnosti ... (tri variacije na temo sence)

“Senca večera”,
etruščanski kip, ok. 300 pr.n.š.,
bron, 57 cm,
Muzej Guarnacci, Volterra

Alberto Giacometti,
Velika ženska, 1960,
bron, 235 cm,
privatna zbirka

Matjaž Počivavšek,
Zrenje teme, 1985,
marmor, ebenovina,
212 cm, Moderna
galerija, Ljubljana

Marcel Duchamp
(1887-1968),
foto: Man Ray,
1930

Trije senčni svetovi moderne umetnosti: 1. **Marcel Duchamp**

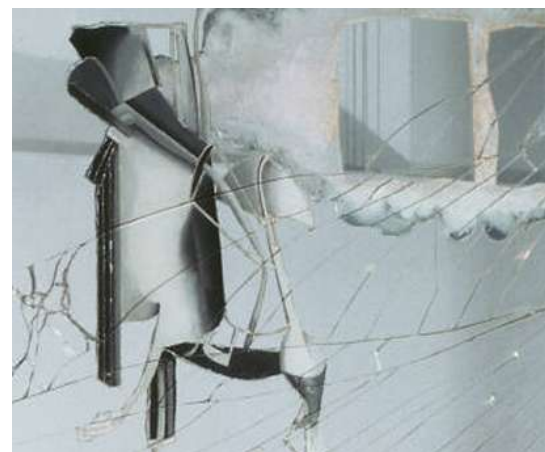
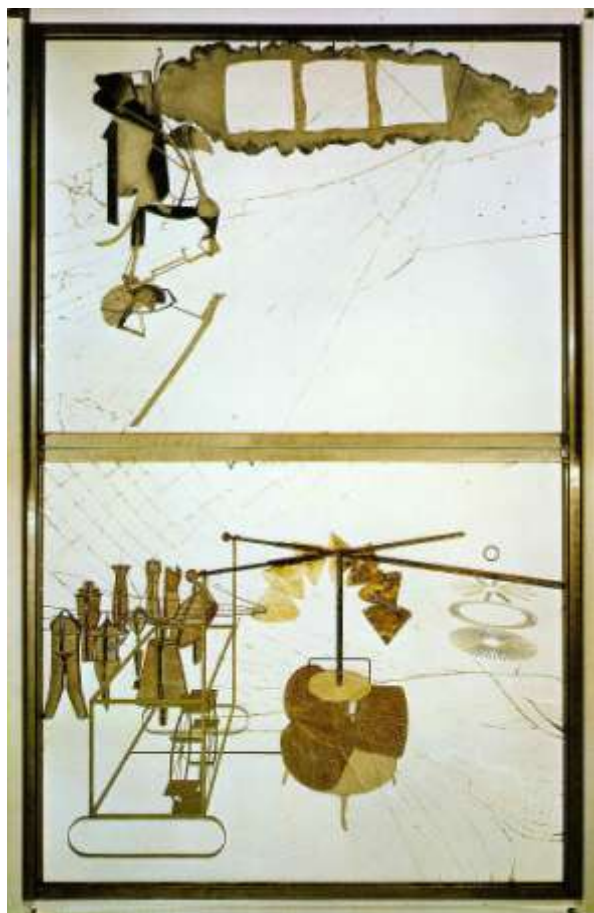

Man Ray
(1890-1976),
avtoportret,
1924

Marcel Duchamp je leta 1918 v newyorškem ateljeju ustvaril svojo “zadnjo sliko” z enigmatičnim naslovom *Ti m'* (fr. *Tu m'*), več kot tri metre dolgo in 70 cm visoko platno, ki ga je naročila njegova ameriška mecenka Katherine Dreier.

Duchampovo *Veliko steklo*, preplet “snovnih senc”

“Veliko steklo” (277 x 175 cm, Philadelphia Museum of Art), ki ga je Duchamp naslovil *Nevesta, ki so jo slekli njeni samci, celó* (*La mariée mise à nu par ses célibataires, même*, 1915–23), je njegovo največje delo, s katerim se je ukvarjal osem let.

Tri ravni realnosti na Duchampovi sliki *Ti m' (Tu m', 1918)*

3. sence (anamorfoza)

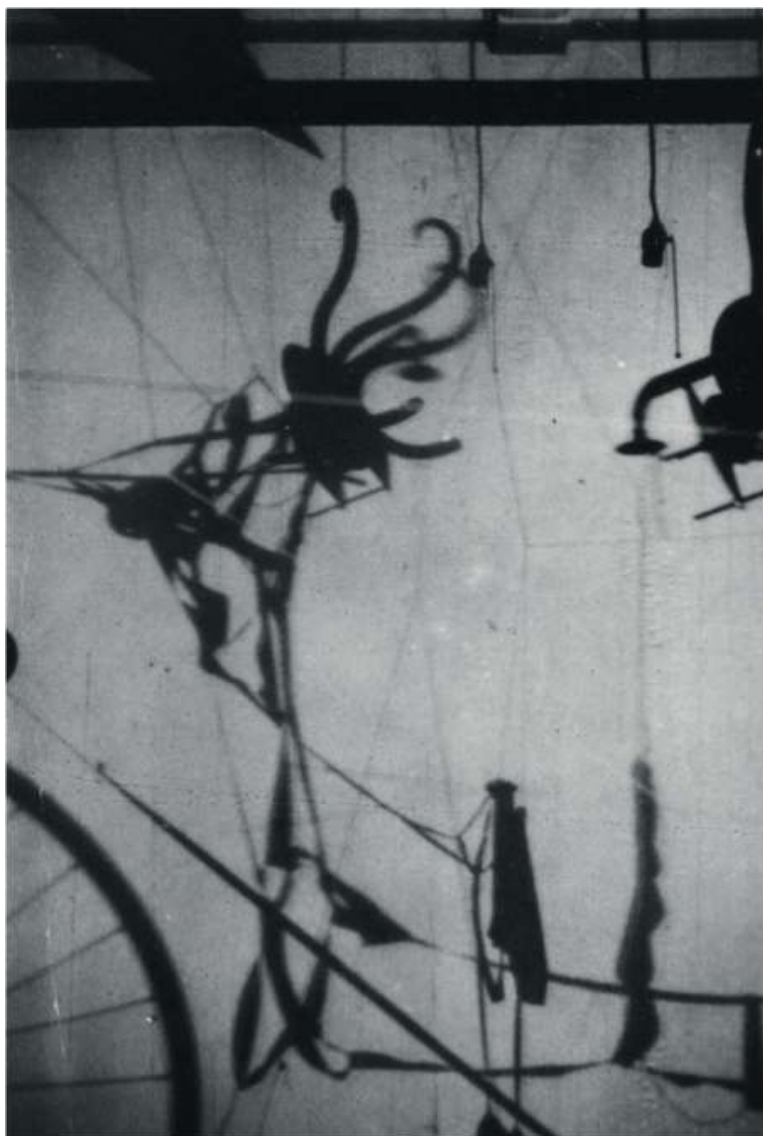

2. naslikana "realnost"

1. *ready-mades*

Duchampov atelje v New Yorku kot “platonska votlina”

Jean Clair v knjigi *Duchamp et la photographie* (1977) pravi:

- “V več kot enem oziru se je Duchampov atelje v New Yorku, medtem ko je delal na *Velikem steklu*, spremenil v platonsko votlino: na vse strani so se po zidovih projicirale sence njegovih *ready-mades*, ki so bile včasih tako deformirane kakor anamorfoze, katerih pomena ni mogoče razbrati, saj se ni več razločilo, od katerih realnih predmetov so bile to projekcije” (str. 10).

sence *ready-mades* v Duchampovem ateljeju (New York, 1918), foto s spleta

Inverzna anamorfoza

Rashad Alakbarov: *Intersekcija*, instalacija azerbajdžanskega avtorja, ki je bila razstavljena na beneškem Bienalu 2013.

Ready-mades kot konec mimetične umetnosti?

Marcel Duchamp: *Fontana*, 1917
(v svetovnih muzejih obstaja množica podpisanih replik)

Propeler letala Pan American Airways *flying clipper*, letalski muzej v San Franciscu (Foto: Joe May)

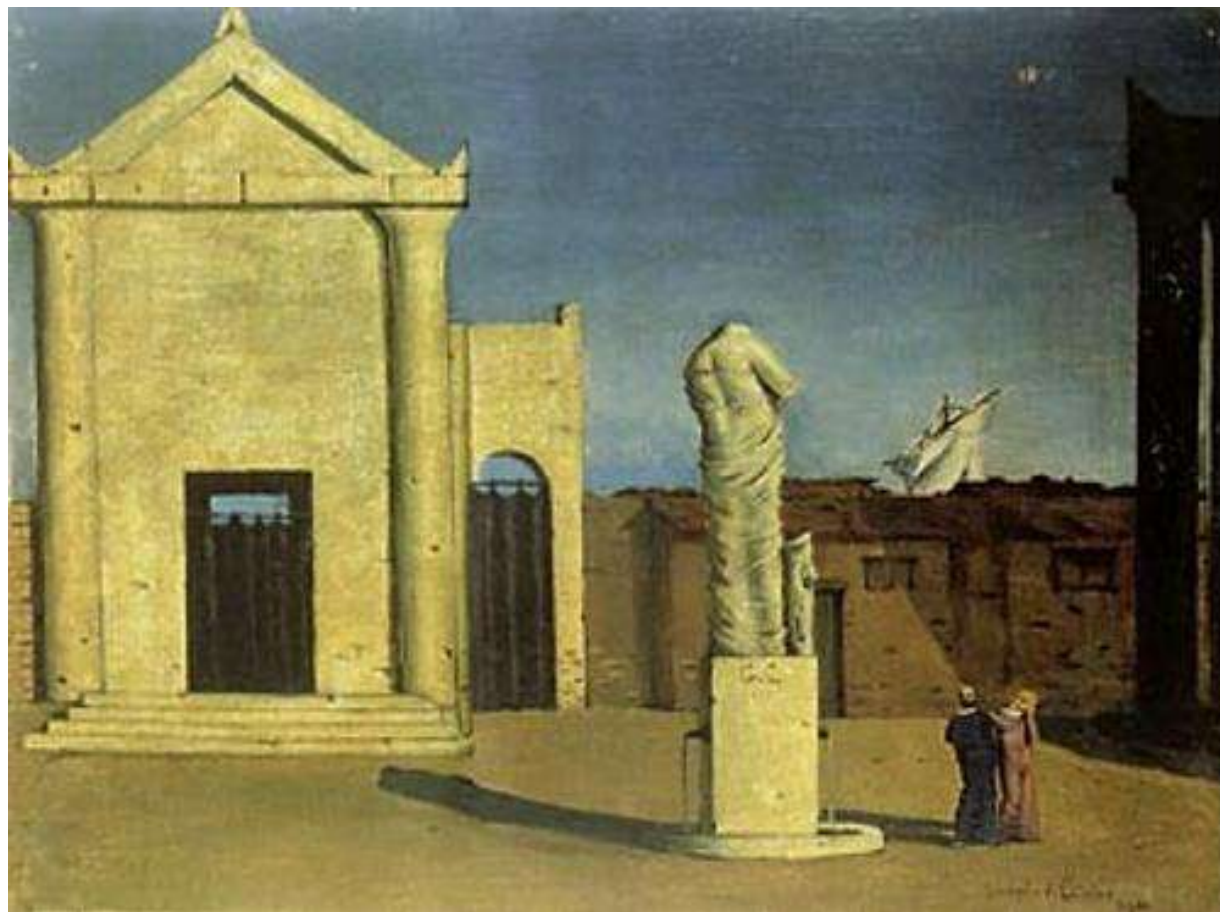
Duchamp je nekoč rekel kiparju Constantinu Brâncușiju:
“Slikarstvo je izprano <*washed up*>. Kdo bo kdajkoli ustvaril kaj boljšega, kot je propeler? Povej mi, ali ga lahko ti?” (nav. po: Mink 2004, s spleta).

Trije senčni svetovi
moderne umetnosti:
2. **Giorgio de Chirico**

Giorgio de Chirico
(1888-1978)

*Enigma
nekega
jesenskega
popoldneva*
(1910)

De Chiricove melanholične enigme: *Enigma ure* (1911) ...

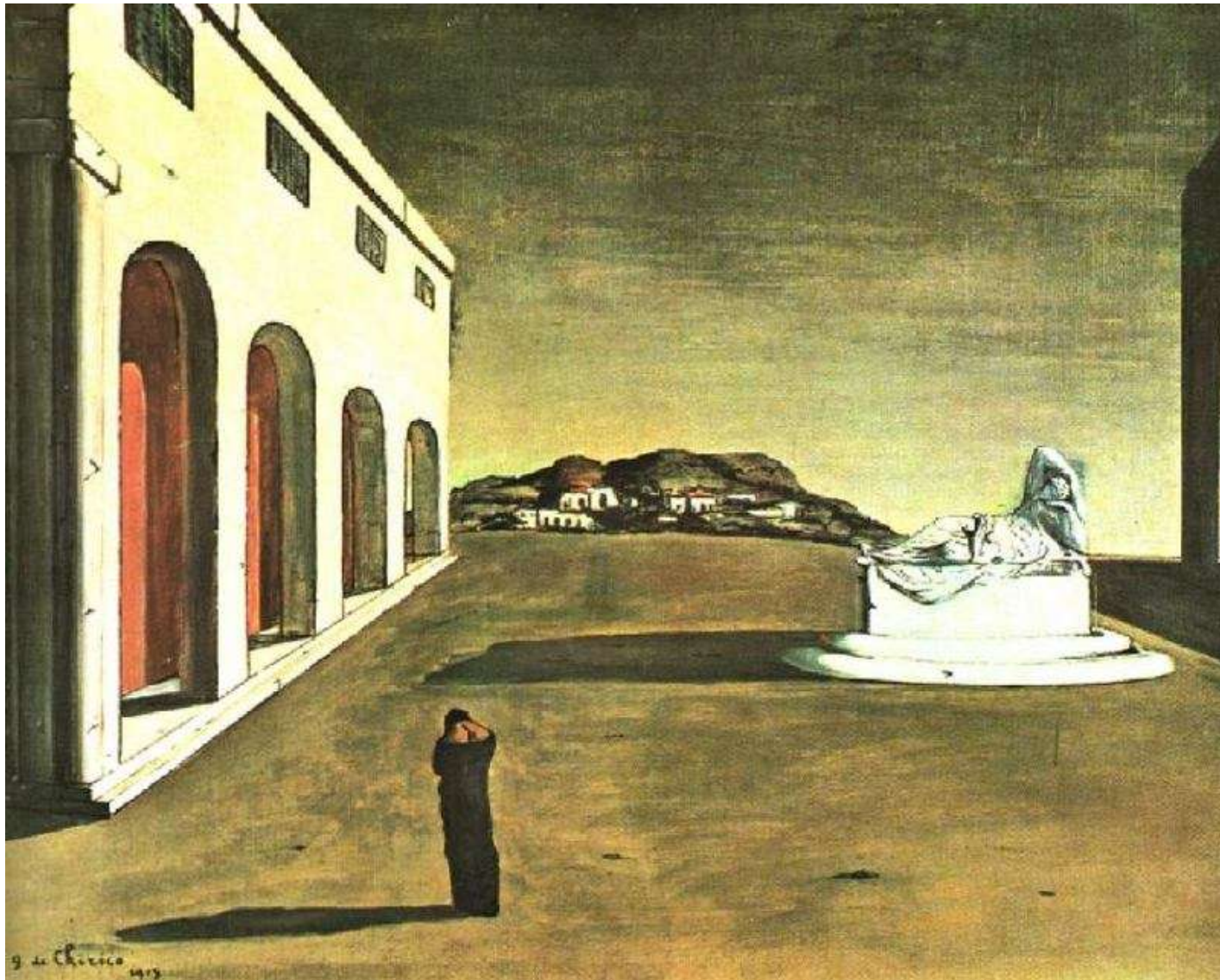
Enigma prihoda (1912)

Enigma dneva (1914)

Melanholija lepega dneva (1913)

Nostalgija po neskončnem (1912)

... in *Rdeči stolp* (1913)

Giorgio de Chirico: *Skrivnost in melanholijska ulica* (1913)

... in *Trg s konjeniškim kipom* (tudi ok. 1913)

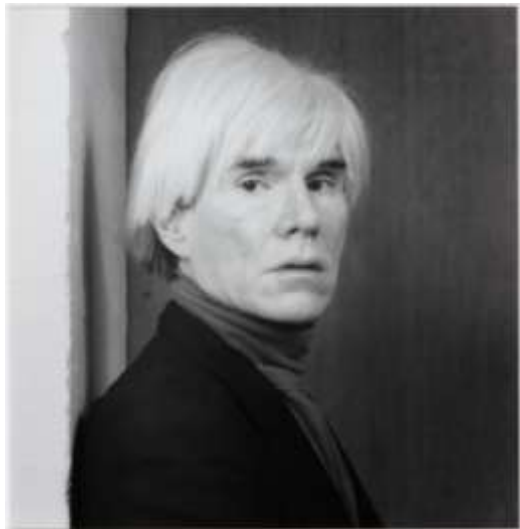
Giorgio de Chirico istega leta zapisal, da je “več enigme v senci nekega človeka, ki stopa po sončavi, kot v vseh religijah preteklosti, sedanjosti in prihodnosti” (nav. po: Stoichita, *op. cit.*, str. 153).

Melanholija sveta, ki razpada v “nekoherentne drobce”?

Rudolph Arnheim v knjigi
Art and Visual Perception
(1954):

- “Na prvi pogled se zdi ta scena dokaj trdna, vendar pa čutimo, da je deklica, ki brezskrbno teče za igralnim obročem, v nevarnosti, saj se je znašla v svetu, ki se bo razdril po nekem nevidnem šivu, ali v svetu, ki mu grozi, kar je še slabše, razpad v nekoherentne drobce [...] in ulica, ki naj bi se glede na sončno kolonado vzpenjala, je le privid, ki vleče deklico v brezno, v nič” (nav. po: V. Stoichita, *op. cit.*, str. 155).

Andy Warhol
(1928-1987)

avtoportret, 1962

Trije senčni svetovi moderne umetnosti: 3. **Andy Warhol**

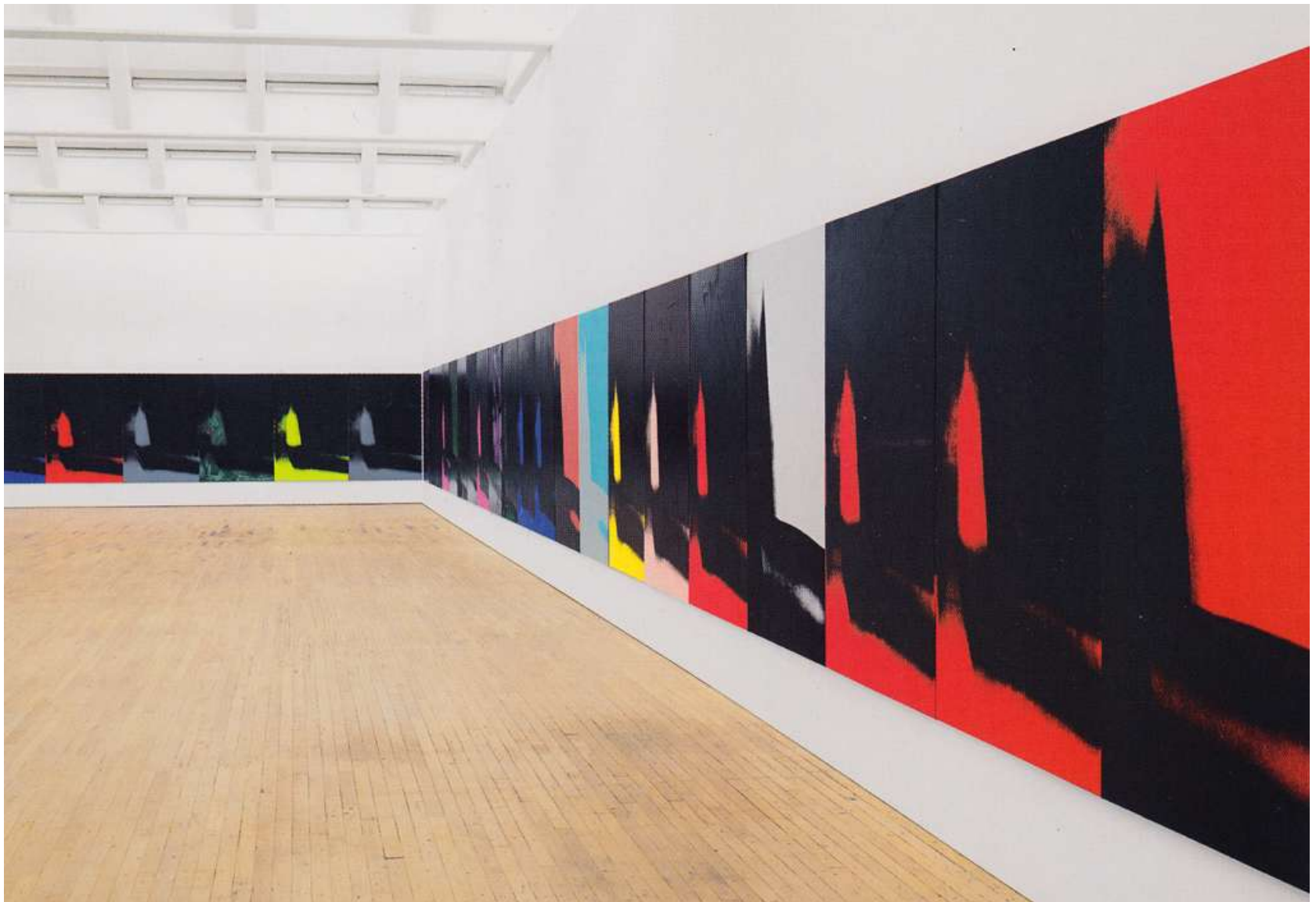

De Chirico in Warhol
na neki razstavi v New Yorku, 1974

Andy Warhol: *Italijanski trg z Ariadno* (1982)

Warholov niz *Sence* (*Shadows*, New York, 1979)

Variacije podob in vloga sence pri spominu na sebstvo

Warholov avtoportret z naslovom *Senca* (1981)

– velikost: približno meter krat meter –

“Če hočeš vedeti vse o Andyju Warholu, glej samo na površino, na površino mojih slik in filmov in mene samega, in tu sem jaz. Nič ni za tem” (v: Stoichita, 287).

Toda *kdo* sem /kdo je/ – *jaz*?

Presvetljene virtualne sence realnega sveta

Times Square, New York, 2012 (foto M. U.)

Jabolko na virtualno-realnem prestolu

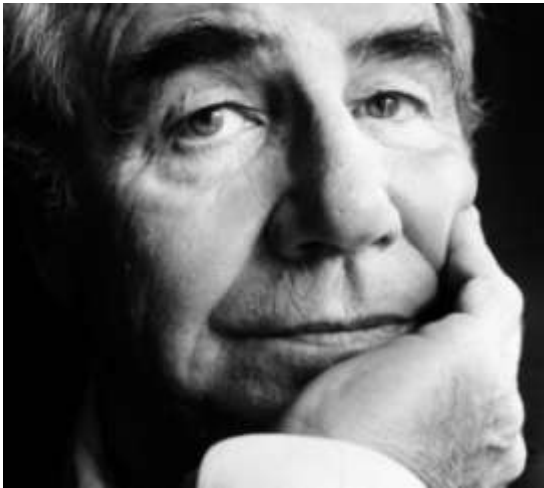

Stolp multinacionalke *Apple* v New Yorku

Naš najbližji drugi-isti svet, “senčni svet” – internet

The British Library, London, 2013 (foto M. U.)

Jean Baudrillard (1929–2007): Zgodba o “popolnem zločinu” – o “umoru realnosti”

- “Nihilizem je danes nihilizem prosojnosti in na neki način je radikalnejši” (Baudrillard, *Simulaker in simulacija*, 1982, prev. Anja Kosjek, 1999, str. 181).
- “Bog ni umrl, postal je hiperrealen” ...
“Apokalipse »ni več«, vendar v prenasičenem svetu »puščava raste«” (*ibid.*, str. 182).
- V knjigi *Popoln zločin* (1995) pravi: “To je zgodba o zločinu – o umoru realnosti. In o iztrebljenju neke iluzije – življenjske iluzije, radikalne iluzije sveta. Realno ne izgine v iluziji, iluzija je tista, ki izgine v integralni realnosti. [...] Žal ni zločin nikoli popoln ...” (prev. A. Kosjek in Stojan Pelko, 1999, str., 193).

“Dno Nič”: *Ground Zero, 9/11*

Jean Baudrillard: “Konec koncev so to sicer nekako storili oni, mi pa smo to hoteli. Če tega ne upoštevamo, dogodek izgubi vsakršno simbolično dimenzijo, je čisto nesrečno naključje ...” (*Duh terorizma*, 2002)

Mrtve sence v Hirošimi, od 6. avgusta 1945 do večnosti

Ginza, tokijska “Peta avenija”

“... današnja razsvetljava ne služi več branju, pisanju ali šivanju, temveč se v celoti zapravlja za preganjanje sence iz slehernega kota.” (Jun’ichirō Tanizaki, *Hvalnica senci*, 1933, prev. Branka Klenovšek, 2002, str. 56)

“Naši predniki so lepoto našli v sencah”

slov. prev.: Branka
Klenovšek, 2002

Jun'ichirō Tanizaki (1886-1965)

Hvalnica senci (*In'ei raisan*, 1933)

(foto: M.U., Tokio, 2008)

“Mi se veselimo prav vsake nežne svetlobe, na primer tiste, ki nastane, ko na prvi pogled negotov zunanji žarek na zidu poltemne, mračne barve s težavo ohranja še tistega malo življenja, ki mu ga je preostalo. Bleda svetloba ali pa temačni obrisi na zidu nam pomenijo veliko več kakor vsako okrasje in se jih, iskreno povedano, ne naveličamo gledati.” (*Ibid.*, str. 31)

Tokonoma: središče japonskega interierera, “kotiček senc”

Koto-in,
v Daitoku-ji,
Kjoto (foto: M.U., 2008)

Jun'ichirō Tanizaki: “Kadarkoli vidim *tokonomo* s prefinjenim okusom urejene sobe, občudujem, kako Japonci razumemo skrivnosti senc, kako spretno znamo uporabljati svetlobo in senco. Saj lepota *tokonome* ni rezultat kakih posebnih priprav. Potreben je le s preprostim lesom in golo steno omejen prazen prostor, kjer sončni žarek, ki ga povleče v notranjost, obudi zdaj ta, zdaj oni mračni kotiček.” (*Hvalnica senc*, str. 34)

Mono no aware: občutljivost, “čuječnost”

Yosa Buson:
Pesnik in njegov haiku,
črnilo in akvarel, ok. 1770

Mojster **Buson** (18. st.),
jesenski haiku:

- *Yoru no ran
ka ni kakurete ya
hana shiroshi*
- An orchid at night –
hidden by its own fragrance,
the white flower
- Orhideja v noči –
s svojim vonjem skrita
bela cvetlica

Hvala za vašo pozornost!